

Pierestrojka Tokajewa. Kazachstan wobec wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych

Wojciech Górecki

5 czerwca w Kazachstanie odbyło się referendum konstytucyjne. Niemal 80% głosujących (przy frekwencji wynoszącej 68%) poparło przyjęcie pakietu zmian obejmującego ponad jedną trzecią artykułów ustawy zasadniczej (łącznie wprowadzono 56 poprawek). Deklarowany cel reformy to przejście od systemu „superprezydenckiego” do republiki prezydenckiej, w której dominującą pozycję głowy państwa ogranicza silny parlament. Ma to usprawnić zarządzanie krajem, a w perspektywie strategicznej – wzmocnić kazaską państwowość. Fakt, że nie uchwalono nowej konstytucji, tylko zmodyfikowano dotychczasową, wskazuje, iż mimo dość szerokiego zakresu zmian intencją ich twórcy – prezydenta Kasyma-Żomarta Tokajewa – nie jest budowa nowego systemu, ale kolejna próba przebudowy („pierestrojka”) istniejącego.

Impulsem do reformy stał się głęboki kryzys – najpoważniejszy w historii Kazachstanu – do którego doszło na początku 2022 r. Protesty społeczne, które przerodziły się w zamieszki na dużą skalę, ujawniły słabość struktur państwowych, niezdolnych do skanalizowania napięć w elitach, siłę nieformalnych układów paraliżujących procesy decyzyjne, a także destrukcyjny potencjał obowiązującej de facto dwuwładzy (kompetencje przywódcy były ograniczone prerogatywami byłego – „pierwszego” – prezydenta Nursułtana Nazarbajewa, dającymi mu, a w praktyce jego otoczeniu, mandat do wpływania na bieżącą politykę). Tokajew zdołał ustabilizować sytuację, korzystając z pomocy Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) – która przysłała kontyngent wojskowy – oraz dokonując czystek wśród najbardziej nielojalnych kadr. W konsekwencji udało mu się ograniczyć wpływy grupy najsilniej powiązanej z byłym szefem państwa i tworzącej w rzeczywistości konkurencyjny ośrodek władzy oraz wzmocnić własną pozycję. Aby zapobiec podobnym kryzysom w przyszłości, opracował reformę konstytucyjną, której założenia przedstawił w połowie marca. Istotnym kontekstem jej wprowadzania stała się wojna na Ukrainie. Wprawdzie Kazachstan łączy z Rosją więzy sojusznicze, ale nie chce on angażować się w konflikt i deklaruje wsparcie dla integralności terytorialnej Ukrainy. W tym wymiarze formalna likwidacja „dwuwładzy” (m.in. przez wykreślenie z ustawy zasadniczej odwołań do pierwszego prezydenta) może utrudnić Moskwie rozgrywanie wewnątrzkazaskich napięć.

Cztery dni, które wstrząsnęły państwem

Kryzys rozpoczął się od niepokojów wywołanych niemal 100-procentową podwyżką cen LPG. Do pierwszych protestów doszło 2 stycznia br. w Żangaözen w zachodniej części kraju. Mimo ich

początkowo spontanicznego i ograniczonego charakteru pokazały one wielowymiarowość i głębię problemów społecznych, gospodarczych i politycznych, przed jakimi stanął Kazachstan. Rosnące ceny stanowiły jedynie katalizator narastającego od wielu lat niezadowolenia, którego głównymi przyczynami były korupcja, samowola i niekompetencja urzędników, brak perspektyw dla ludzi spoza elit, wreszcie niski – względem rozbudzonych aspiracji – poziom życia. Ruch sprzeciwu nie wyłonił wyrazistych liderów, ale manifestanci oprócz cofnięcia podwyżki domagali się też dymisji władz, w tym uosabiającego cały układ rządzący i jego patologie byłego prezydenta Nazarabajewa, który po odejściu z urzędu w marcu 2019 r. zachował m.in. funkcję szefa Rady Bezpieczeństwa. W opinii demonstrantów to właśnie on – jako że rządził krajem przez trzy dekady, a potem utrzymał szereg prerogatyw – w największym stopniu odpowiadał za zaistniałą sytuację¹.

W następnych dniach protesty rozlały się na cały kraj i przybrały formę zamieszek (walki z policją, szturmowanie budynków administracji

» Szybkie i skuteczne działania odsunęły groźbę większej destabilizacji kraju i wzmocniły pozycję Tokajewa na arenie wewnętrznej.

publicznej, plądrowanie centrów handlowych). Niejasną rolę w tych wypadkach odegrał Komitet Bezpieczeństwa Narodowego (KNB), kontrolowany przez ludzi bardzo blisko (częściowo rodzinnie) związanych z byłym prezydentem. Ta autonomiczna w ramach systemu władzy grupa miała szczególnie duże wpływy oraz – jak się wydaje – ambicje do przejęcia pełni schedy po Nazarabajewie. Według trudnej do potwierdzenia, ale wiarygodnej wersji wydarzeń funkcjonariusze KNB w wielu przypadkach zachowali co najmniej bierność. Najprawdopodobniej chodziło o pokazanie, że rządzący nie radzą sobie z sytuacją, co miało wzmocnić pozycję wspomnianej grupy, a w dalszej kolejności – być może – umożliwić jej przejęcie całkowitej kontroli nad państwem. Tokajew stanął zatem wobec konieczności z jednej strony uspokojenia radykalizujących się obywateli, a z drugiej – osobistej konfrontacji z częścią starego układu².

Działania prezydenta poszły w trzech kierunkach. Po pierwsze spełnił on żądania protestujących, zlecając rewizję cen LPG (zostały zamrożone) oraz dymisjonując rząd i pozbawiając Nazarabajewa przewodnictwa w Radzie Bezpieczeństwa³. Po drugie rozpoczął proces wymiany wyższych kadr w KNB. Po trzecie w związku z brakiem zaufania do własnych struktur siłowych poprosił o pomoc OUBZ, która podjęła decyzję o przeprowadzeniu tzw. operacji antyterrorystycznej⁴. Pierwsze oddziały (w kontyngencie zdecydowanie dominowali Rosjanie) przybyły do Kazachstanu już 6 stycznia, co wpłynęło na natychmiastowe uspokojenie sytuacji: pokazało elitom, że Tokajew cieszy się wsparciem Moskwy, i zastraszyło społeczeństwo (choć zadaniem misji, która zakończyła się 19 stycznia, była ochrona obiektów strategicznych, a nie wypełnianie funkcji policyjnych)⁵. Pozwoliło to przeprowadzić akcję pacyfikacyjną. Zgodnie z oficjalnymi danymi w zamieszkach zginęło łącznie 227 osób, w tym 19 funkcjonariuszy struktur siłowych.

Te bardzo szybko podjęte i skuteczne działania odsunęły groźbę większej destabilizacji kraju i wzmocniły pozycję Tokajewa na arenie wewnętrznej. Prezydent okazał się zręcznym taktikiem, który nie tylko zdołał utrzymać się przy władzy, lecz także znacząco osłabił konkurencyjną wobec niego grupę

¹ Zob. K. Strachota, *Eskalacja protestów w Kazachstanie*, OSW, 5.01.2022, osw.waw.pl.

² Zob. W. Górecki, *Kazachstan: początek demontażu systemu Nazarabajewa*, OSW, 21.01.2022, osw.waw.pl.

³ Miało to miejsce 5 stycznia. Poprawki uchylające dożywotnie przewodnictwo Nazarabajewa w Radzie Bezpieczeństwa Mażylis (izba niższa parlamentu) przyjęła 19 stycznia.

⁴ Zob. K. Strachota, *Kazachstan: interwencja OUBZ i pacyfikacja protestów*, 10.01.2022, osw.waw.pl. Ponieważ OUBZ może udzielać pomocy państwom członkowskim tylko w sytuacji zagrożenia z zewnątrz, przyjęto narrację, że za zamieszkami stały uprzednio przetruczone do kraju i „uśpione” siły terrorystyczne inspirowane radykalnym islamem, mające liczyć 20 tys. osób i posiadające wsparcie ze strony grupy „zdrajców” z KNB. Wersja ta jest skrajnie mało prawdopodobna.

⁵ Szybkie uspokojenie sytuacji leżało w interesie Moskwy, która z jednej strony chciała przetestować swój kontyngent w ramach OUBZ (i jednocześnie zademonstrować jego skuteczność), z drugiej zaś – zakończyć misję przed planowaną inwazją na Ukrainę, aby uniknąć angażowania się na dwa fronty. Nie bez znaczenia był też zapewne fakt zaciągnięcia przez Kazachstan „długu wdzięczności” wobec Rosji.

w ramach szerokiego obozu rządzącego. Jednocześnie kryzys ujawnił skalę dysfunkcyjności układu i wiążącą się z nią potrzebę zmian – istotą „dwuwładzy” była pozycja Nazarabajewa jako najwyższego arbitra, dbającego o równowagę w elicie, lecz okazało się, że nie jest on już w stanie odgrywać roli zwornika systemu. Do pewnego stopnia przypominało to sytuację, w jakiej były szef państwa sam znalazł się dekadę wcześniej. W grudniu 2011 r. doszło do pacyfikacji trwającego kilka miesięcy strajku robotników w Żangaözen, w której zginęło 15 osób (pamiętając o tym, Tokajew zdecydował się na ustępstwa wobec protestujących). Ówczesne władze z Nazarabajewem na czele doszły do wniosku, że stabilność społeczną można zapewnić poprzez zaspokajanie potrzeb materialnych ludności, co też starały się czynić (wzrost cen LPG dziesięć lat później oznaczał w istocie złamanie przez rządzących tamtej niepisanej umowy). Jednocześnie zajścia w Żangaözen stały się wtedy impulsem do ograniczonych reform, mających na celu usprawnienie, wzmocnienie i modernizację państwa – „pierestrojki” Nazarabajewa⁶. Programu tego – dalekiego zresztą od spójności i konsekwencji – nie zrealizowano.

Represje...

Stabilizując sytuację po styczniowym kryzysie, Tokajew wprowadził nie unikał represji, lecz stosował je w ograniczonym zakresie i raczej wobec nielojalnych przedstawicieli elit niż społeczeństwa (poza samym tłumieniem zamieszek). Z wielu relacji wynika, że w kolejnych tygodniach znacząco poprawiły się np. warunki prowadzenia małych i średnich firm i w sposób zauważalny spadły korupcja i samowola urzędników. Sygnalizowało to wolę wdrożenia reform instytucjonalnych.

Pierwsza fala czystek, obejmujących osoby związane politycznie, biznesowo i rodzinie z byłym prezydentem, rozpoczęła się już

” **Rozliczenia miały zneutralizować opozycję wewnątrz elity, pozbawiając ją wpływów politycznych i ograniczając jej aktywa finansowe.**

5 stycznia. W pierwszej kolejności odwołano, a następnie aresztowano szefa KNB i byłego premiera Karima Masimowa oraz zwolniono jego zastępcę Samata Abisza (bratanka Nazarabajewa). Tokajew zdymisjonował też ministra obrony Murata Bektanowa, który sprawował urząd kilka miesięcy (potem zatrzymano go pod zarzutem niedopełnienia obowiązków służbowych). W ciągu kolejnych tygodni odwołani bądź zmuszeni do odejścia zostali m.in.: Kajrat Szaripbajew, prezes zarządu kompanii QazaqGaz i – według doniesień medialnych – partner najstarszej córki Nazarabajewa Darigi (ona sama złożyła mandat deputowanej, a teść jej syna opuścił fotel szefa Centralnej Komisji Wyborczej); Dimasz Dosanow, prezes zarządu kompanii KazTransOil i mąż Alii, najmłodszej córki byłego prezydenta; miliarder Timur Kulibajew, szef Narodowej Izby Przedsiębiorców Atameken i mąż środkowej córki Nazarabajewa Dinary (zrezygnował on także z członkostwa w radzie dyrektorów rosyjskiego Gazpromu). Wreszcie pod zarzutem malwersacji aresztowani zostali Kajrat Satybałdy (bratanek byłego prezydenta i rodzony brat Abisza) oraz jego była żona⁷.

Niezależnie od winy zatrzymanych – która będzie musiała zostać udowodniona w sądzie – rozliczenia miały na celu neutralizację opozycyjnej grupy wewnątrz elity poprzez pozbawienie jej wpływów politycznych oraz ograniczenie aktywów finansowych. Temu drugiemu służyło powołanie funduszu Qazaqstan Halqyna (pol. Dla narodu Kazachstanu), na który łożą zwłaszcza firmy i osoby prywatne związane z Nazarabajewem⁸. Należy domniemywać, że – podobnie jak w Gruzji po rewolucji róż – odpowiednio wysoka wpłata może się stać warunkiem odstąpienia od wszczęcia postępowania, udzielenia zgody na wyjazd z kraju wraz z częścią aktywów itp.

⁶ A. Jarosiewicz, *Pierestrojka Nazarabajewa. Kryzys i reformy w Kazachstanie*, OSW, Warszawa 2016, osw.waw.pl.

⁷ Zob. np. A. Козырева, *Страх и ненависть в Семье. Разгром клана Назарбаева в режиме реального времени*, Фергана, 18.03.2022, fergana.agency.

⁸ Informacje o donacjach: Доноры, Qazaqstan Halqyna, qazaqstanhalqyna.kz.

Proces osobistych rozliczeń nie objął samego Nazarbajewa (formalnie – nawet nie mógł, bowiem chroniło go, jako pierwszego prezydenta, ustawodawstwo). Tokajew pozostawał z poprzednikiem – a zarazem mentorem – w kontakcie. Przykładowo Nazarbajew polecił jego samolotem na Forum Dyplomatyczne w Antalyi (11–13 marca), demonstrując, że wizyta ta nie miała charakteru prywatnego. Nie podjęto też próby pozbawienia byłego szefa państwa osobistego majątku, co świadczy o roztoczonym nad nim parasolu ochronnym. Jednocześnie jego następcą konsekwentnie odbierał mu kolejne prerogatywy: po zdymisjonowaniu go ze stanowiska szefa Rady Bezpieczeństwa pozbawił go również przewodnictwa w Zgromadzeniu Narodów Kazachstanu, a wcześniej – w partii rządzącej (gestem o znaczeniu symbolicznym była zmiana jej nazwy z Nur Otan na Amanat). „Denazarbajewizację” symbolicznie zakończy nowelizacja ustawy o pierwszym prezydencie oraz usunięcie wzmianek o nim z konstytucji.

...i reformy

16 marca Tokajew wygłosił orędzie, w którym z jednej strony podsumował swe dotychczasowe działania, a z drugiej – zapowiedział daleko idącą reformę ustrojową. Kilkakrotnie nawiązał w nim – nie wymieniając żadnych nazwisk – do „znanych, wysoko postawionych osób”, które miały dopuścić się zdrady. Wspomniał także o porażce, jaką mieli ponieść wrogowie. W zasadniczej części wystąpienia przedstawił program odejścia od modelu „superprezydenckiego”, który według niego na początkowym etapie rozwoju kraju miał uzasadnienie, ale nie sprawdza się już w obliczu nowych wyzwań. Lista koniecznych reform, jakie wymienił, przełożyła się na przygotowany w ciągu następnego miesiąca obszerny pakiet poprawek do konstytucji. 29 kwietnia prezydent zapowiedział przeprowadzenie referendum, w którym miałyby one zostać przyjęte⁹.

Nowe rozwiązania, zatwierdzone ostatecznie 5 czerwca, mają usprawnić zarządzanie państwem i jego funkcjonowanie, m.in. poprzez: decentralizację procesów

» **Nowe rozwiązania mają usprawnić zarządzanie państwem poprzez: decentralizację procesów decyzyjnych, ograniczenie pola do nadużyć oraz zapewnienie szerszej reprezentacji społecznej w parlamencie.**

decyzyjnych (prezydent nie może już np. osobiście uchylać rozporządzeń lokalnych organów władzy), ograniczenie pola do nadużyć i korupcji (np. powołanie Sądu Konstytucyjnego, zakaz przynależności do partii politycznej dla szefa państwa oraz pełnienia funkcji kierowniczych w sektorze publicznym dla członków jego rodziny), zapewnienie szerszej reprezentacji społecznej w parlamencie (niższy próg wyborczy, mieszany system wyborczy, łatwiejsza rejestracja partii). Ostatecznie zniesiono karę śmierci (od 2003 r. obowiązywało moratorium na jej wykonywanie, a pod koniec 2021 r. skreślono ją ze wszystkich artykułów kodeksu karnego). Zmiany – poza tą ostatnią – mają jednak raczej charakter „techniczny” i trudno oczekiwać, aby w najbliższej przyszłości przełożyły się na demokratyzację systemu politycznego jako całości (zestawienie wybranych ujęto w Aneksie)¹⁰.

Zwraca uwagę, że mimo szerokiego wachlarza wprowadzanych zmian prezydent zdecydował się na nowelizację – drogą referendum – obecnej konstytucji, a nie na uchwalenie nowej. Jak się wydaje, chodziło mu o podkreślenie ciągłości instytucji państwa przy jednoczesnym odcięciu się od dotychczasowej praktyki sprawowania władzy i od samego Nazarbajewa jako twórcy tego systemu. Elementem kontynuacji jest w istocie także osoba samego Tokajewa, który wywodzi się z szerokiej Nazarbajewowskiej elity i należał do dawnego układu *sensu largo* (choć nie do „rodziny” byłego szefa państwa).

⁹ Токаев предложил провести референдум по поправкам в Конституцию, Фергана, 29.04.2022, fergana.agency.

¹⁰ Pełna lista przyjętych zmian: Какие поправки в Конституцию Казахстана выносятся на референдум, Уральская неделя, 7.05.2022, uralskweek.kz.

Dalej od Moskwy?

Kazaska reforma konstytucyjna zbiegła się z rosyjską agresją na Ukrainę. W wygłoszonym 16 marca orędziu Tokajew nawiązał, bez szczegółów i ocen, do „bezprecedensowo napiętej” sytuacji międzynarodowej – czyli wojny i konfrontacji pomiędzy Rosją a Zachodem, w którą zaangażowane są również Chiny. Płynącym stąd zagrożeniom oraz sposobom obrony przed nimi poświęcił końcówkę wystąpienia. Wskazał zwłaszcza na konsekwencje gospodarcze kryzysu, w postaci m.in. zerwania łańcuchów produkcyjnych i handlowych. Wśród wynikających z tego wyzwań dla kraju wymienił potencjalne koszty związane z sankcjami (w domyśle: nakładanymi na Rosję), ryzyko deprecjacji miejscowej waluty (tenge) oraz zagrożenie bezpieczeństwa żywnościowego. Jeżeli zaś chodzi o poczynione kroki, to wspominał m.in. o powołaniu sztabu kryzysowego i ograniczeniu wywozu obcych walut. Ostrzegł, że alternatywą dla reform jest stagnacja, która w skrajnym przypadku może prowadzić do utraty mającej wartość nadrzędną niepodległości.

Wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej był dla Kazachstanu wstrząsem i kolejnym, po styczniowych niepokojach, egzystencjalnym wyzwaniem, stawiającym kraj w trudnej sytuacji (zwłaszcza po tym, jak Moskwa, używając mechanizmu OUBZ, pomogła Tokajewowi ustabilizować sytuację, czyniąc go symbolicznym dłużnikiem i okazując swoją siłę sprawczą). Z jednej strony oba państwa łączą bliskie, sojusznicze więzy, co przekłada się na znaczącą wymianę handlową (szczególnie na kazaski import). Kazachstan należy też do wszystkich poradzieckich formatów integracyjnych: Wspólnoty Niepodległych Państw, OUBZ oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. Ponadto jego drugim pod względem powierzchni sąsiadem są prezentujące prorosyjskie stanowisko Chiny. Z drugiej strony od dawna pozycjonuje się jako promotor dialogu i porozumienia (format astański, przewodnictwo w OBWE w 2010 r.) oraz jest silnie zintegrowany ze światową gospodarką – największym partnerem handlowym kraju pozostaje Unia Europejska jako całość (decydującą rolę odgrywa tu kazaski eksport, obejmujący zwłaszcza surowce energetyczne; zob. Aneks). Władze mogły się w związku z tym obawiać sankcji pochodnych wobec tych nałożonych przez UE i USA na Rosję i podjęły działania mające im zapobiec.

Ze względu na wymienione uwarunkowania Kazachstan pozostaje otwarty na rosyjski biznes, widząc we współpracy z nim szansę na wymierny zysk (np. możliwość

” Inwazja Rosji na Ukrainę była dla Kazachstanu wstrząsem i kolejnym, po styczniowych niepokojach wewnętrznych, wyzwaniem egzystencjalnym, stawiającym kraj w bardzo trudnej sytuacji.

zakładania firm przez obywateli FR). Ostatnio zaczęto jednak np. wymagać, aby osoba, która chce otworzyć rachunek w kazaskim banku i uzyskać kartę kredytową Mastercard lub Visa, posiadała zezwolenie na pracę lub pobyt stały¹¹. W działaniach Tokajewa widać starania, aby nie naruszyć żywotnych interesów żadnego z największych graczy (Zachodu, Chin i Rosji). Szybka reakcja następuje jedynie wówczas, gdy zagrożony jest sam Kazachstan – przykładowo w dzień po objęciu restrykcjami rosyjskiej ropy eksportowanej tankowcami poinformowano o zmianie nazwy marki surowca kazaskiego przesyłanego tą drogą na światowe rynki z rosyjskich portów (aby zapobiec myleniu ich)¹².

Postawę państwa wobec sytuacji wywołanej wojną na Ukrainie należałoby określić jako ostrożną i wyczekującą, co zwraca uwagę szczególnie ze względu na skalę powiązań kazasko-rosyjskich oraz interwencję OUBZ w styczniu br. Tokajew dystansuje się od Moskwy, co było widoczne już w jego

¹¹ Rosjanie rzucili się, by wyrabiać karty w Kazachstanie. Banki zaostrożają zasady, Business Insider, 26.05.2022, businessinsider.com.pl.

¹² Казахстан переименовал марку своей нефти из-за санкций против России, Эхо Кавказа, 4.06.2022, ekhokavkaza.com.

orędziu z 16 marca¹³, dba jednak przy tym, aby jej realnie nie zaszkodzić – Kazachstan uznał co prawda integralność terytorialną Ukrainy (co tłumaczono faktem, że takie stanowisko zajmuje społeczność międzynarodowa¹⁴), ale 7 kwietnia zagłosował w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ przeciwko zawieszeniu członkostwa Rosji w Radzie Praw Człowieka. Taka ostrożność podyktowana jest troską nie tylko o równowagę w relacjach z głównymi stolicami świata, lecz także o stabilność wewnętrzną – szacuje się, że około jednej trzeciej obywateli podziela rosyjski punkt widzenia na wojnę¹⁵. Dlatego też zgody na demonstracje poparcia dla Ukrainy wydaje się wybiórczo, a zatrzymywanie osób z symbolem „Z” ma charakter akcyjny. Wydaje się, że suma działań „antyrosyjskich” w rodzaju odwołania defilady 9 maja 2022 r. (pod pretekstem trudności budżetowych) wykracza już jednak poza tradycyjne lawirowanie pomiędzy Rosją, Chinami a Zachodem, tworząc nową jakość, a Kazachstan znajduje się dziś dalej od Moskwy niż cztery miesiące wcześniej. Nie jest to jednak proces nieodwracalny.

Wnioski

Prezydentowi udało się ustabilizować sytuację po styczniowym kryzysie oraz utrzymać niezależną politykę w obliczu agresji Rosji na Ukrainę. Przygotowanie i przeprowadzenie reformy konstytucyjnej świadczy o tym, że po okresie „dwuwładzy” przejął on realną kontrolę nad państwem i uwolnił się od ograniczeń systemu zbudowanego przez Nazarbajewa oraz wpływów jego najbliższego otoczenia. Wątpliwości, szczególnie w dłuższej perspektywie, może budzić jedynie lojalność aparatu urzędniczego (trudno ocenić, jaki wpływ ma na niego Rosja i na ile grupa ta związana jest z państwem, a na ile – z poszczególnymi liderami nieformalnych struktur, np. klanowych). Tokajew pozostaje zarazem politycznym „synem” swojego poprzednika – dba o utrzymanie ciągłości instytucji, a podjęte przez niego działania naprawcze przypominają „pierestrojkę Nazarbajewa”.

Celem reformy jest w długookresowym wymiarze strategicznym umocnienie kazaskiej państwowości i jej rozwój, a w perspektywie

» Kazachstan znajduje się dzisiaj dalej od Moskwy niż cztery miesiące wcześniej. Nie jest to jednak proces nieodwracalny.

krótkoterminowej – usprawnienie struktur państwowych. „Pierestrojka Tokajewa” to zatem kolejna próba „deprywatyzacji państwa” (pozbawienia nieformalnych struktur, kierujących się partykularnymi interesami, wpływu na procesy decyzyjne) i demontażu układu, którego zwornikiem był Nazarbajew (on sam pozostanie zapewne w wymiarze osobistym „nietykalny”). Jej charakter dowodzi woli demokratyzacji systemu politycznego i zwiększenia ochrony praw człowieka, choć nowe przepisy nie gwarantują dalej idących zmian w tym zakresie. Z pewnością jednak ostateczne zniesienie kary śmierci czy ustanowienie Sądu Konstytucyjnego, dostępnego dla indywidualnych obywateli, stanowi krok w kierunku zachodnich standardów – podobnie jak wprowadzenie zasad ograniczających rodzinie prezydenta możliwość czerpania profitów z tytułu sprawowania przez niego władzy. Wszystko to umacnia legitymizację obecnej ekipy rządzącej. Sprawą otwartą pozostaje wielkość udzielonego Tokajewowi przez obywateli kredytu zaufania – nie ma wątpliwości, że uzyskał go po styczniowych wypadkach i „wybiciu się na samodzielność”.

¹³ Nawiązując do styczniowego kryzysu, Tokajew umniejszył znaczenie kontyngentu OUBZ: „Nie wolno nie doceniać ważnej roli misji pokojowej, ale w ostatecznym rozrachunku pokonaliśmy bandytów swoimi siłami”. W ten sposób dał do zrozumienia, że kraj nie ma wobec Rosji długu. Całe wystąpienie: *Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана*, 16.03.2022, akorda.kz.

¹⁴ Wywiad wiceszefa prezydenckiej administracji Timura Sulejmienowa dla portalu Euractiv udzielony 29 marca w Brukseli: G. Gotev, *Kazakh official: We will not risk being placed in the same basket as Russia*, Euractiv.com, euractiv.com.

¹⁵ В. Половинко, *Десоветизация. Из-за войны в Украине Москва теряет поддержку Казахстана*, The Insider, 15.04.2022, theins.ru. Etniczni Rosjanie stanowią niemal 20% populacji kraju, poza tym pewna część Kazachów, zwłaszcza w Ałmatach, nie zna języka ojczystego lub zna go słabo i na co dzień posługuje się rosyjskim.

Stałym wyzwaniem jest dla Kazachstanu polityka Moskwy z jej neoimperialnymi aspiracjami. W przeszłości przedstawiciele rosyjskiego establishmentu – głównie parlamentarzyści, ale też prezydent Władimir Putin – wielokrotnie kwestionowali integralność terytorialną tego państwa, twierdząc, że to twór sztuczny, a jego północne prowincje powinny należeć do Rosji. Po inwazji na Ukrainę wypowiedzi takie mogą być przez Kazachstan odbierane jako mało zawołowane groźby i zapowiedzi interwencji zbrojnej. W nowych okolicznościach kraj stara się utrzymać dobre relacje z Moskwą, oferując stabilne sąsiedztwo oraz dotrzymywanie bieżących zobowiązań, ale jednocześnie wzmacnia swą pozycję wobec niej. Kluczowe z punktu widzenia Tokajewa jest jednak unikanie bezpośredniego zaangażowania w konflikt ukraiński i asertywna troska o swoje interesy. Suma podjętych działań wydaje się oddalać Kazachstan od Rosji (i Chin) i zbliżać go do Zachodu, lecz nie należy tu oczekiwać jednoznacznych deklaracji czy bardziej gwałtownych zwrotów. Także w tym wymiarze – choć w dużo bardziej dramatycznych okolicznościach, które de facto podważają sens dalszego istnienia poradzieckich formatów integracyjnych w obecnym kształcie – prezydent porusza się po torach wytyczonych przez poprzednika.

ANEKS

Zestawienie wybranych zmian konstytucyjnych zatwierdzonych w referendum 5 czerwca 2022 r

Prezydent:

- nie może należeć do partii politycznej;
- członkowie jego bliskiej rodziny nie mogą pełnić funkcji kierowniczych w administracji państwowej ani przedsiębiorstwach państwowych.

Parlament:

- liczbę deputowanych do Mażylistu (izby niższej) zmniejszono ze 107 do 98;
- posłowie są wybierani w systemie mieszanym (wcześniej – wyłącznie większościowym).

Wymiar sprawiedliwości:

- powołano Sąd Konstytucyjny (wcześniej funkcjonowała Rada Konstytucyjna, lecz obywatele nie mogli się do niej zgłaszać z indywidualnymi wnioskami – teraz mogą);
- kara śmierci została usunięta z konstytucji.

Wymiana handlowa Kazachstanu w 2021 r.

W 2021 r. największym partnerem handlowym Kazachstanu była Unia Europejska jako całość. Przypadło na nią 29,4% kazaskich obrotów z zagranicą – czyli 26,1 mld euro (na Rosję – 18,2% i 20,5 mld euro, na Chiny – 15,9% i 17,9 mld euro).

Eksport przekroczył 52,9 mld euro, z czego na kraje UE przypadło 20,7 mld euro (39%), na Chiny – 9,9 mld euro (18,8%), a na Rosję – 5,5 mld euro (10,4%).

Import wyniósł 35,9 mld euro. Udział Rosji to 12,7 mld euro (35,5%), Chin – 6 mld euro (16,6%), UE – 5,5 mld euro (15,3%). Wśród ważnych partnerów Kazachstanu są także m.in.: Korea Południowa, Turcja, Uzbekistan, Indie, Szwajcaria, USA i Japonia.

Źródło: *European Union, Trade in goods with Kazakhstan*, European Commission, 10.05.2022, ec.europa.eu.